

Pravni aspekti uloge i položaja žena za vrijeme francuske revolucije

Križan, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:864552>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet

Katedra za opću povijest prava i države

Ana Križan

**PRAVNI ASPEKTI ULOGE I POLOŽAJA ŽENA ZA VRIJEME FRANCUSKE
REVOLUCIJE**

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Zrinka Erent-Sunko

Zagreb, srpanj 2022.

IZJAVA O IZVORNOSTI

Ja, Ana Križan pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

(potpis studenta)

SAŽETAK

Zasnovana na idejama prirodnog prava francuska revolucija pokrenula je pitanje promjena u francuskom društvu i poretku. Iako je revolucija dovela do usvajanja temeljnog djela ljudskih prava „Deklaracije o pravima čovjeka i građanina“, njena načela nisu primijenjena na sve jednako. Žene nisu ostvarile jednaka prava kao muškarci što je pokrenulo pitanje borbe za ravnopravnost, a Olympe de Gouges, kao jedna od najutjecajnijih žena francuske revolucije, ukazujući na nedostatke originalne „Deklaracije“ piše „Deklaraciju o pravima žene i građanke“ u kojoj poziva žene na borbu za prava na građanstvo. Ovaj će rad s osvrtom na to djelo razmotriti položaj žena za vrijeme francuske revolucije. Istražit će se određene zakonske regulative s fokusom na prava žena i analizirati odredbe *Code civila* s osvrtom na građanski i bračni status žene. Iako se postavilo pitanje „ženskih prava“, ono će se detaljnije razmatrati kasnije u budućnosti.

KLJUČNE RIJEČI: Francuska revolucija, prava žena, Olympe de Gouges, Deklaracija o pravima žene i građanke, Code Civil, škola prirodnog prava

SUMMARY

Based on the ideas of natural law, the French Revolution raised the issue of changes in French society and order. Although the revolution through “The Declaration of the Rights of Man” led to the adoption of the fundamental human rights, its principles were not applied equally. Women did not achieve the same rights as men, which raised the issue of the struggle for equality. Olympe de Gouges, one of the most influential women of the French Revolution, pointed out the shortcomings of the original "Declaration" and wrote the "Declaration of the Rights of Women and Citizens" in which she called on women to fight for citizenship rights. Regarding that work, this paper will consider the position of women during the French Revolution. Specific legal regulations with a focus on women's rights will be investigated and the provisions of the Civil Code will be analyzed concerning the civil and marital status of women. Although the issue of "women's rights" has been raised, it will be discussed in more detail later in the future.

KEY WORDS: French Revolution, women`s rights, Olympe de Gouges, Declaration of the Rights of Woman and of the Female Citizen, Code Civil, Natural School of Law

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. DRUŠTVENI ODNOSI I PRAVO U FRANCUSKOJ PRIJE REVOLUCIJE	3
2.1. POLOŽAJ ŽENA U FRANCUSKOM DRUŠTVU PRIJE REVOLUCIJE.....	5
2.2. STATUSNA PITANJA, PROCESNA SPOSOBNOST I PRAVA U OBITELJI	5
3. FRANCUSKA REVOLUCIJA.....	7
3.1. STANJE UOČI REVOLUCIJE	7
3.2. SKUPŠTINA OPĆIH STALEŽA, PAD BASTILLE I NOVA USTAVNOST.....	8
3.3. AKTIVNOSTI ŽENA U REVOLUCIJI, POHOD NA VERSAILLES I VAŽNOST CONDORCETA	11
3.4. DEKLARACIJA O PRAVIMA ŽENE I GRAĐANKE	12
3.5. ZNAČENJE DEKLARACIJE O PRAVIMA ŽENE I GRAĐANKE	15
4. ŽENE KOJE SU NAJVIŠE DOPRINIJELE FRANCUSKOJ REVOLUCIJI I UTJECALE NA PROMJENU POLOŽAJA	16
4.1. OLYMPE DE GOUGES.....	16
4.2. ETTA PALM	18
4.3. THEROIGNE DE MERICOURT.....	18
5. POLOŽAJ ŽENE PREMA ZAKONODAVSTVU NAKON OBJEDINJENJA PRAVA.....	19
5.1. ZAKON O BRAKU I OBITELJI	19
5.2. ZAKON O NASLJEĐU I NJEGOVO ZNAČENJE ZA POLOŽAJ ŽENA	20
5.3. GRAĐANSKI ZAKON – CODE CIVIL.....	20
5.3.1. GRAĐANSKI STATUS ŽENE.....	21
5.3.2. ŽENA U BRAKU I OBITELJI.....	22
6. DOPRINOS ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA BORBI ZA PRAVNI POLOŽAJ ŽENA U FRANCUSKOJ, SAD-U I ENGLJSKOJ.....	24
7. ZAKLJUČAK	26
8. PRILOZI:	27
9. POPIS LITERATURE	35

1. UVOD

Europa u 18. stoljeću prolazi kroz cjelokupni razvoj društva i ekonomije, a francusko društvo zasićeno *ancien régimeom*¹ traži novi poredak, ideje i promjene u društvu. Nosilac tih promjena je građanstvo koje je pokrenulo najpoznatiju revoluciju u povijesti. Revoluciju koja se događala u složenim društvenim i političkim odnosima, ali iznjedrila izuzetno bitno načelo ljudskih prava, zasnovano na idejama razuma i prirodnog prava, načelo jednakosti. Pojam „jednakosti“ nije bio primijenjen na sve skupine društva, a ovaj rad će se fokusirati na položaj jedne od njih, sekundarnih u društvu, položaj žena. Iako njihova borba za bolji položaj u društvu tijekom revolucije nije ispunila sva očekivanja, utjecala je na kasnije ideje i pokrete u cijelom svijetu nastavljajući borbu za jednaki položaj.

U prvom dijelu rada predstaviti će se prilike i odnosi u društvu prije revolucije te status žene u predrevolucionarnom razdoblju. Razmotrit će se građanska prava koja pripadaju ženi te položaj koji uživa kao supruga i majka u obitelji. Osvrnut ćemo se na samu revoluciju, događaje koji su prethodili, krizu političkog režima, borbu narodnih masa, listopadski pohod žena koji je doveo do preseljenja kralja i aristokracije pod kontrolu revolucionista. Predstaviti će se najvažnije izmjene političkog režima i doneseni akti u tom periodu.

U ovom radu naglasiti će se djelo Olympe de Gouges, koje je pokrenulo pitanje neravnopravnosti žena, „Deklaraciju o pravima žene i građanke“² uz kratki osvrt na originalnu „Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina“ iz 1789. godine. Također, dotaknuti će se života najpoznatijih žena francuske revolucije koje su ostavile traga u povijesti borbe za prava žena. Zatim će se analizirati određene zakonske regulative nastale u revolucionarnom i postrevolucionarnom razdoblju s fokusom na ženskim pravima, između kojih se ističe najopsežniji i najdugotrajniji Napoleonov Građanski zakon ili *Code Civil*. Naposljetku, ukratko će se usporediti utjecaj prirodnog prava na položaj žena u SAD-u i Engleskoj te predstaviti glavne sudionike borbe za žensku ravnopravnost u tom dijelu svijeta. Ovim radom želi se predstaviti život i položaj žena

¹ „*Ancien régime*“ označava stari poredak; naziv za feudalno-apsolutistički poredak u Francuskoj prije revolucije, a dobio je naziv za vrijeme same revolucije.

² Za analizu „Deklaracije o pravima žene i građanke“ u ovom radu koristiti će se tekst: Reid, Martine. Olympe de Gouges, *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne et autres écrits*, “Femme, reveille-toi!”. Gallimard, 2022., sa prijevodom autorice rada.

u vrijeme francuske revolucije te saznati je li novim postrevolucionarnim zakonodavstvom njihov položaj izmijenjen, odnosno jesu li postale subjekti prava. Pravno povijesni aspekti istraživanja položaja žene kao i proučavanje osobnosti žena koje su doprinijele boljem položaju žene u društvu od velikog su značaja za razumijevanje odnosa u društvu i poticanja daljnjeg napora za unapređenje tog položaja.

2. DRUŠTVENI ODNOSI I PRAVO U FRANCUSKOJ PRIJE REVOLUCIJE

Francuska u 18. stoljeću pripada srednje velikim državama tek ponešto drugačije postavljenih granica nego danas. Poput cijele Europe, u Francuskoj se u to vrijeme događa primjetan demografski rast te Francuska broji između 25-27 milijuna stanovnika.³ Unatoč porastu stanovnika, struktura stanovništva ostaje gotovo nepromijenjena: 90% stanovništva živi na selu, a ostalih 10% raspoređeno je po većim gradovima, najviše u Parizu (1/3 sveukupnog gradskog stanovništva).⁴ S obzirom na strukturu stanovništva, Francuska je tada seljačka zemlja i poljoprivreda čini veliki postotak ekonomskih aktivnosti države. Međutim, uz poljoprivredu i gradske obrtnike, pred samu revoluciju i tijekom revolucije dolazi do jačanja industrijske proizvodnje koja omogućava izvoz na nova tržišta. Otvaranjem novih tržišta (trgovina sa kolonijama, drugim kontinentima) dolazi do bržeg rasta potražnje i proizvodnje te povećanja broja stanovnika u urbanim sredinama.

Društvo je podijeljeno na staleže (različite slojeve društva sa posebnim pravima, ali i unutar samih staleža bilo je velikih razlika). Svećenstvo je pripadalo prvom privilegiranom staležu. Uz veliki utjecaj u društvu, pripadali su mu znatni prihodi s crkvenih imanja.⁵ Uz svećenstvo, drugi privilegirani stalež, kao aristokratski dio francuskog društva čini plemstvo. Njegov ekonomski položaj osiguravali su feudalni zemljišni posjedi, a pored toga njegovi su pripadnici primali plaće i mirovine te bili oslobođeni plaćanja poreza.⁶ Neprivilegirani, najmnogobrojniji dio društva pripao je trećem staležu koji je bio vrlo raznorodnog sastava. Njega su činili seosko i gradsko stanovništvo među kojima su bili bankari, trgovci, obrtnici te obrazovaniji sloj društva poput književnika, učitelja, odvjetnika. Seljaci su najbrojnija skupina trećeg staleža, a bili su opterećeni brojnim feudalnim davanjima crkvi i državi.⁷ Pod tim teretom njihovo je nezadovoljstvo bilo osobito izraženo.

³ Kurtović, Šefko. Opća povijest prava i države, II. Knjiga Novi vijek, Pravni fakultet u Zagrebu, 1994., str. 146.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Procjenjuje se da je svećenstvo tada činilo oko 120 000 ljudi diljem Francuske (oko 0,5% ukupnog stanovništva). Prema Čepulo, Dalibor. Francuska revolucija i Deklaracija o pravima čovjeka i građanina 1789. godine: problemi političke demokracije, Časopis za suvremenu povijest, Vol. 21, Br. 1-3, 1989., str. 163.

⁶ Plemstvo je nehomogeni stalež koji se dijeli na niže i više plemstvo, a činilo ga je 350 000 ljudi, odnosno 1.5% ukupnog stanovništva. *Ibidem*.

⁷ Prema Kurtović, 147. seljak je plaćao 6 vrsta poreza u korist države ("taille"- neposredni porez, "capitation"- vrsta glavarine, "vingtieme"- porez na prihod, "gabelle"- porez na sol).

Predrevolucionarna Francuska je apsolutistička monarhija s kraljem Louisom XVI. na čelu. On ima formalno neograničenu vlast koja je zasnovana na božanskom pravu. Kralj imenuje i daje upute vladi.⁸

Francusku prije revolucije karakterizira pravni partikularizam. Francusko pravo bilo je nenapisano, običajno i razjedinjeno na više stotina običajnih sudbenosti, a svaki sud je primjenjivao vlastite običaje. Pritom je Pariški sud imao najznačajniju sudbenu i političku ulogu.⁹ Uz mjesnu samoupravu koja je bila izuzetno ograničena pod centralnom vlasti, bit vlasti činila je i brojčano velika vojska na koju se trošila trećina državnih prihoda.

Krajem stoljeća Francuska ulazi u ekonomsku, društvenu i filozofsku krizu u kojoj će se buržoazija prepoznati kao vodeća snaga te predstavnik općih interesa nacije. Buržoazija kao još uvijek neprihvaćena od nekad privilegiranih, ali obrazovana i samosvjesna, potaknula je iskru revolucije te u njoj predvodila naciju u izgradnji novih društvenih i političkih odnosa.

⁸ Vidi više o vladi: Dimitrov, Evgeni. Ustavi i politički režimi francuske građanske revolucije, u: Pusić, Eugen. Francuska revolucija-ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina, Globus, 1991., str. 115.

⁹ U nedostatku pisanih zakona, sudovi su imali pravo registriranja zakona, odnosno odbijanja registracije čime su dotaknuli u zakonodavnu vlast kralja. *Ibidem*.

2.1. POLOŽAJ ŽENA U FRANCUSKOM DRUŠTVU PRIJE REVOLUCIJE

Od najstarijeg doba, žene i muškarci suprotstavljeni su u pitanju pravne i statusne ravnopravnosti. Početni čimbenici koje su tradicija i patrijarhalno društvo nametali nisu mogli pružiti jednaki položaj ženama i muškarcima. Žene i muškarci u *ancien régimeu* Francuske činili su dva različita entiteta sa drugačijim pravima i dužnostima. Muškarci zastupaju obitelj u javnom životu, a uloga žene je odgoj djece i upravljanje kućom. Jedina kočnica u muževom odnosu prema supruzi bila je ne dovesti je na rang sluškinje. Žena u feudalizmu uz ulogu domaćice, sudjelovala je u poljoprivrednoj proizvodnji te prodavala hranu na tržnicama. Sa dolaskom industrijalizacije, započelo je učestalije zapošljavanje žena u tvornicama, a neki izvori navode kako su žene slabije plaćene za svoj rad od muškaraca i češće obolijevaju.¹⁰

2.2. STATUSNA PITANJA, PROCESNA SPOSOBNOST I PRAVA U OBITELJI

Mogućnost pokretanja tužbe pred sudom, svjedočiti ili obavljati neku od profesija, ženama u 18. stoljeću pripada ograničeno. Neudane žene i udovice, prema nekim istraživanjima, imale su pravo sklapati i potpisivati ugovore te zastupati se na sudu.¹¹ Dok neki izvori navode mogućnost samostalnog zastupanja neudanih žena, drugi spominju mogućnost zastupanja samo pod očevim pristankom, pod čijom je vlašću bila do udaje.¹² Međutim, procesna sposobnost udane žene ovisila je o muževoj volji, bila je pravno i procesno nesposobna bez suprugovog odobrenja. Može se primijetiti kako je žena podređena u odnosu na muškarca, pripada joj manje prava, uživa slabiji položaj u društvu stoga ne čudi činjenica da su upravo žene prve povele revolucionarne pobune kako bi unaprijedile društvo i svoj položaj.

U 18. stoljeću žene stupaju u brak nešto kasnije (oko 25 godina)¹³, a natalitet je uz smrtnost i dalje visok. Prilikom sklapanja braka, žena je u obitelj donosila miraz (*dos*), a prema nekim navodima miraz je krajem *ancien régimea* značajno porastao.¹⁴ Školovanje i ekonomski status ovisili su o volji oca prije udaje, a nakon udaje status ovisi o mužu i kontrola nad njenom imovinom

¹⁰ Za uvjete u tvornicama, vidi više: DiCaprio, Lisa. Women workers, State-sponsored work, and the right to subsistence during the French revolution, *The Journal of Modern History*, Vol. 71, No. 3., 1999., str. 519-551.

¹¹ Hesse, Carla. Reading Signatures: Female Authorship and Revolutionary Law in France, 1750-1850, Vol. 22, no. 3, 1989., str. 476.

¹² Abray, Jane. Feminism in the French Revolution, *The American Historical Review*, Vol. 80., No. 1, 1975., str. 43.

¹³ Carpentier, Jean; Lebrun, Francois. *Povijest Francuske*. Barbat, Zagreb, 1999., str. 115.

¹⁴ Tulchin, Allan. Low Dowries, Absent Parents: Marrying for love in an Early Modern French Town, *The Sixteenth Century Journal*, Vol. 44., no. 3., 2013., str. 713.-738.

u muževim je rukama.¹⁵ Francusko pravo bilo je razjedinjeno pa se na odnose u obitelji, kao i na druge društvene i pravne odnose, primjenjivalo različito običajno pravo. Rimsko pravo utjecalo je na status udane žene na jugu, a običajno pravo na sjeveru Francuske. Treći čimbenik koji je utjecao na položaj žene su crkveno pravo i pravo temeljeno na kraljevim odlukama. Sva tri izvora prava podredila su položaj žene u odnosu na muža.¹⁶ Prema običajnom pravu, razvod nije bio dopušten, ali je crkveno pravo dopuštalo razvod od stola i postelje. U to vrijeme u Francuskoj uz dozvolu suda mogući su: „*séparation de corps*“ i „*séparation de biens*“. „*Séparation de corps*“ dozvoljavala je supružnicima fizički odvojene živote uz uvjet zabrane nove ženidbe za vrijeme života supružnika. Žene su je mogle inicirati uz dokaz da je muž lud ili da ju zlostavlja. Kod „*séparation de biens*“ dolazilo je do pravnog razdvajanja imovine na inicijativu žene, ali samo pod uvjetom da je muž njeno bogatstvo potrošio.¹⁷ Unatoč razdvajanju od supругa, žena je bila dužna pribaviti supругovu suglasnost za prodaju ili zalaganje imovine.¹⁸

Temeljeno na idejama prosvjetitelja u 17. i 18. stoljeću uslijedilo je razdoblje u kojem će na ideologiju i misao utjecati pojedine osobnosti i događanja vidljive iz tablice 1., a žene prihvaćajući nove ideje i primjenjujući ih na svoj status dovode u pitanje položaj koje su zauzele u tradiciji francuskog društva.

¹⁵ Pravni stručnjak Robert Joseph Pothier navodi: "Naše običajno pravo dovelo je žene u takvo stanje ovisnosti o svojim muževima da ne mogu učiniti ništa valjano, ništa što građanski zakon priznaje, osim ako njihovi muževi to posebno ne ovlaste." Tako Abray, 44.

¹⁶ Vidi više u: Tunc, Andre. Husband and Wife under french Law: Past, Present, Future, University of Pennsylvania Law Review, Vol. 104, no. 8., 1956., str. 1065.-1067.

¹⁷ Hesse, 476.

¹⁸ *Ibidem*.

1632	Galileo Galilei writes <i>Dialogues on the Two Chief Systems of the World</i>
1637	René Descartes writes <i>Discourse on Method</i>
1648	Peace of Westphalia ends the religious wars
1687	Isaac Newton writes <i>Principia Mathematica</i>
1689	Glorious Revolution in England
c. 1690–1790	The Enlightenment
1694	Mary Astell writes <i>Serious Proposal to the Ladies</i>
1762	Jean-Jacques Rousseau writes <i>Émile</i>
1776–83	American Revolution
1789	French Revolution begins
1792	Mary Wollstonecraft writes <i>Vindication of the Rights of Woman</i>
1799	Napoleon Bonaparte seizes power

Tablica 1.¹⁹

3. FRANCUSKA REVOLUCIJA

3.1. STANJE UOČI REVOLUCIJE

Francuska 80-ih godina 18. stoljeća upada u tešku financijsku krizu koju izaziva oštra zima, slaba žetva i poskupljenje osnovnih poljoprivrednih proizvoda. Državna blagajna se prazni zbog financijske pomoći Amerikancima tijekom američkog građanskog rata.²⁰ Kralj iscrpljuje državnu blagajnu do te mjere da će kasnije 1788. biti proglašen bankrot. Financijske neprilike dovode do kraljeve odluke o sazivanju Skupštine uglednika²¹, čiji je zadatak trebao biti pronaći izlaz iz teške situacije. Kralj Skupštini predlaže uvođenje opće zemljarine, bez krunskih i crkvenih povlastica, što izaziva negodovanje elita i raspuštanje same Skupštine. Društveni pritisak i želja za političkim reformama dovode do kraljevog sazivanja Skupštine općih staleža za svibanj 1789.²² Svakom je

¹⁹ Tablica prikazuje događaje koji su promjenili poglede na znanost i ideologiju te utjecali na stvaranje novih pravaca u filozofiji. Preuzeto iz: LeGates, Marine. In *Their Time: A History of Feminism in Western Society*. Routledge, London, 2001., str. 123.

²⁰ Luxardo, Herve. *Povijest ljudskog roda: Francuska revolucija 1789.*, Ljubljana-Zagreb, 1989., str. 2 – 4.

²¹ “Assemblée des notables” – skup uglednika, čini ga oko 140 članova elitne Francuske, prema Kurtović, 150.

²² „États Generaux“ – zadnji puta sazvana prije 175 godina, prema Kurtović, 151.

staležu trebao biti osiguran jednak broj mjesta što je omogućavalo vladajućim staležima natpolovičnu većinu. Treći stalež ogorčen načinom zasjedanja zahtjeva drugačiju odluku pa ministar financija Necker²³ pred vladom izjavljuje kako bi broj trećeg staleža trebalo udvostručiti, ali je pitanje zasjedanja ostavljeno budućoj Skupštini. Unatoč Neckerovu pokušaju smirivanja situacije, treći stalež rasplamsava svoje nezadovoljstvo putem brojnih propagandnih literatura i programa od kojih je najpoznatija brošura opata Sieyesa „Što je treći stalež?“²⁴ u kojoj tvrdi kako su vladajući staleži paraziti, a treći stalež jedini predstavlja narod. Sazivu Skupštine pridonijela je već spomenuta teška financijska situacija i nezadovoljstvo građana.

3.2. SKUPŠTINA OPĆIH STALEŽA, PAD BASTILLE I NOVA USTAVNOST

Izabrani zastupnici sastali su se 5. svibnja 1789. godine u Versaillesu na Skupštini općih staleža. Od početka zasjedanja izbio je spor oko načina zasjedanja s obzirom da je kralj zahtijevao zasjedanje po staležima, a treći stalež se tome žestoko protivio. 10. lipnja treći stalež prekoračuje okvir svojih ovlasti i proglašava se Domom općina, a uskoro i Nacionalnom skupštinom; istinskim i cjelovitim predstavnikom nacije. Kralj označivši ovakav postupak samovolje trećeg staleža opasnim, zatvara pristup Skupštini, ali se treći stalež okuplja u „Loptaonici“ i priseže da se neće razići sve dok se ne donese Ustav te se 9. srpnja proglašava Ustavotvornom skupštinom²⁵ gdje im se pridružuju i članovi drugih staleža. Budući da je Skupština svoje ovlasti stavljala iznad kraljevih, a kralj počeo okupljati vojsku oko Pariza, smatra se da ovim događajem započinju revolucionarna događanja. Ubrzo nakon toga kralj otpušta Neckera i rekonstruira vladu što dovodi do pobune u cijelom gradu. Strahom od gubitka tek stečenih političkih prava, narod se okuplja u Parizu 14. srpnja i provaljuje u oružarnicu te zauzima parišku tamnicu Bastille. Zauzimanjem Bastille započinje oružana pobuna te se 14. srpnja diljem Francuske slavi kao dan pobjede, jednakosti i slobode. Događaji u Parizu se prelijevaju na ostatak Francuske pa se seljaci naoružavaju, provaljuju u dvorce i ubijaju plemiće. Suočeni sa seljačkim nemirima, Ustavotvorna skupština 4. kolovoza donosi odluku o ukidanju feudalnih prava. Kasnijim odlukama skupštine

²³ Jaques Necker je ministar financija od 1777.-1781., bankar - stručnjak koji uživa veliki ugled u bankarskim krugovima i smatra se zaslužnim za rušenje starog režima. Više u: Rosenblatt, Helena. Review: The Banker Who Brought Down the Old Regime: Rediscovering Jacques Necker, The Johns Hopkins University Press, Vol. 39., No. 4, 2006, str. 546-548

²⁴ “1. Što je treći stalež? Sve. 2. Što je dosada bilo u političkom uređenju? Ništa. 3. Što hoće? Da u njemu postane teško.” Sieyes, Qu`est-ce que le tiers etat?, Više o tome: Pavičić, Marija. Francuska revolucija, Školska knjiga, Zagreb, 1963., str 41.

²⁵ Prema Kurtović, 152.

ukidaju se povlastice aristokracije, seljaci su oslobođeni feudalnih davanja, porezna obveza uvedena je za sve građane, a pokrajine su pravno izjednačene. Ovim mjerama izvršene su značajne promjene u postojećem društvenom poretku te je u samo nekoliko mjeseci srušen značajan temelj starog režima koji je bio na snazi stoljećima. Na valu novog društvenog poretka, trebalo je uspostaviti novi režim i uobličiti ga u jednu ispravu pa Ustavotvorna skupština 26. kolovoza 1789. usvaja Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina kojom su proglašena prirodna prava i slobode čovjeka i građanina. Stvorena mišlju francuskih filozofa²⁶ i potaknuta američkom Deklaracijom nezavisnosti predstavlja djelo krupne buržoazije, zamišljena kao temelj općih ljudskih prava za koje se bori cijela Francuska. Deklaracija je kasnije poslužila kao temelj za Ustav iz 1791. godine, a njena ideja slobode, jednakosti i vlasništva utjecala je na revolucionarne pobune diljem Europe i odigrala važnu ulogu u ukidanju feudalizma. Revolucionarne ideje nisu se sviđale kralju te je odbio prihvatiti donošenje Deklaracije koja bi znatno smanjila njegov autoritet. Uslijed kraljevog odbijanja, loše financijske situacije, narod se odlučuje na još jednu pobunu, ustanak koji su predvodile žene, ustanak koji je doveo do kraljevog prihvaćanja Deklaracije, preseljenja kralja i Skupštine iz Versaillesa u Pariz te promjenu političke slike Francuske u ograničenu ustavnu kraljevinu. Ustavotvorna skupština od studenog 1789. godine donosi dekrete kojima postavlja nove temelje organizaciji uprave, djelovanju Crkve i osobnim slobodama građana. Građanskim ustavom o svećenstvu iz 1790. godine Crkva je podvrgnuta državi, na crkvenu organizaciju primjenjuju se načela nove vlasti i svećenici postaju podložni sudskoj nadležnosti.²⁷ Ovim zakonom Crkva kao glavni čimbenik otpora radu skupštine postala je „podržavljena“, a skupština se mogla posvetiti radu na Ustavu. Tako Ustavotvorna skupština 1791. godine donosi prvi Ustav koji počiva na načelu podjele vlasti i Francuska njime postaje ustavna kraljevina. Država se reorganizira, zemlja se dijeli na nove administrativne teritorijalne jedinice, uvodi se novi sistem poreza, sve je izraženija nejednakost u općem političkom pravu (pravo glasa)²⁸. U takvim nestabilnim vremenima, spremaju se političke akcije i planovi, formiraju se dvije različite političke stranke. Jakobinci pod vodstvom M. Robespiera zastupaju sitno građanstvo, demokraciju i ukidanje nejednakosti, a žirondinci s druge strane, zastupaju obrazovaniju buržoaziju te se zalažu

²⁶ J. J. Rousseau, Montesquieu i Voltaire.

²⁷ Kurtović, 160.

²⁸ Ustav je sve Francuze podijelio po imovini na „aktivne“ i „pasivne“. Aktivan je svaki muškarac od 25 godina koji je nastanjen na prostoru godinu dana i plaća porez. Žene su pasivni građani bez obzira na dob ili imovinski status. Prema Pavičić, 49.

za slobodu tržišta. Međutim, nitko ne vidi početak stabilizacije nemirnog perioda pa Skupština, smatrajući kako će unutarnje nezadovoljstvo nestati pred vanjskim opasnostima, u travnju 1792. godine objavljuje rat Habsburškoj monarhiji kojoj će se kasnije pridružiti Pruska. Ratni duh prelijeva se na cijelu zemlju i ubrzava razvoj nacionalnog jedinstva. U Parizu dolazi do pobune protiv kralja koji je optužen za izdaju, Skupština dekretom proglašava domovinu u opasnosti i poziva sve građane, bez obzira na pravo glasa, da se naoružaju.²⁹ Kralj je uhićen i svrgnut s prijestolja, a Skupština pod pritiskom saziva novu skupštinu, Konvent, koji će odlučiti o ustavnim pitanjima. Konvent proglašava Francusku republikom, 1793. godine donosi novi Ustav koji jamči opće pravo glasa za muškarce i priznanje određenih socijalnih prava. Međutim, s jakobincima na vlasti dolazi do novih nezadovoljstava, uveden je oblik stalne vojne službe, nova financijska kriza, uvođenje nekršćanskog kalendara, izvanredni ratni porezi. Konvent nezadovoljan jakobinskom „diktaturom“ svrgava Robespierrea i termidorski konvent³⁰ preuzima vlast. Zaključenjem mira s Pruskom 1795. godine, Konvent se mogao posvetiti ustavotvornom radu te donosi Direktorijski ustav kojim Francuska postaje vrsta predsjedničke republike s Direktorijem kao kolegijalnim organom na čelu. Ustavom su vlasti odvojene, uvodi se dvodomni parlament, pravo glasa imaju francuzi stariji od 21 godinu koji su upisani u Nacionalnu gardu i oni koji plaćaju porez. Nakon četiri godine, Direktorij se ukida državnim udarom i na vlast dolaze 3 konzula, a mjesec dana nakon udara, prvi konzul Napoleon izjavljuje: „Revolucija je završena.“³¹ Napoleon Bonaparte uveo je niz reformi s posebnim naglaskom na vojsku i obrazovanje, uredio je odnose s Crkvom i Vatikanom, uspostavio upravni, sudski sustav i napisao *Code Civil*, tj. Građanski zakonik koji predstavlja osnovu francuskog građanskog prava sve do danas.

²⁹Kurtović, 171.

³⁰ Prema mjesecu termidoru (srpanj) po revolucionarnom kalendaru. U Kurtović, 179.

³¹Kurtović, 185.

3.3. AKTIVNOSTI ŽENA U REVOLUCIJI, POHOD NA VERSAILLES I VAŽNOST CONDORCETA

Žene su tijekom cijele revolucije sudjelovale u pobunama, raspisivale peticije, negodovala zbog visokih cijena hrane, posebice kruha, izražavale nezadovoljstvo obrazovanjem i zapošljavanjem pa je tako veliki francuski povjesničar Jules Michelet revoluciju opisao kao „vrlo spontanu, neočekivanu... i uglavnom stvar žena.”³² Kao jedan od poznatijih simbola francuske revolucije spominje se marš žena na Versailles.³³ Uslijed kraljevog ne prihvatanja Deklaracije, nestašice hrane i gladi u Parizu, žene su 5. listopada u ranim jutarnjim satima odlučile uzeti stvar u svoje ruke. Tisuću trgovkinja, žena zanatlija uz poklik „Kada će biti kruha?“ kreću u pohod bez oružja, s metlama, kopljima i mušketama kako bi naglasile svoju simboličnu nenasilnost. Putem do Versaillesa pridružuju im se muškarci, obučeni kao žene te gomila ljudi dolazi pred Versailles. U večernjim satima, kralj prima delegaciju od 6 žena predvođenu sa Louise Chabry, koje mu izlažu svoje zahtjeve, između ostalog i razumnu cijenu kruha.³⁴ Pod pritiskom okupljene mase, kralj prihvaća Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina i seli sa svojom obitelji u Pariz što označava kraj Versaillesa kao kraljevske rezidencije i Pariz ponovo postaje središte političkog života. Žene koje su sudjelovale u maršu kasnije su slavljene zajedno s muškim pobjednicima Bastille te je i u njihovu čast podignut Slavoluk pobjede.³⁵

Osim žena koje su ostavile traga u borbi za ravnopravnost, povijest spominje i značajnu ulogu aristokrata i filozofa markiza de Condorceta koji je osuđivao isključenje žena iz građanskih prava, zagovarao jednako pravo glasa, zalagao se za jednako obrazovanje napominjući kako žene same odlučuju koji stupanj obrazovanja žele.³⁶ Pitanje političkih prava doveo je do logičnog zaključka, kritizirao je „Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina“ koja je propisujući jednakost prava propustila ju primijeniti na sve osobe. Suprotstavljajući se idejama Rousseaua navodi: „Prava muškaraca proizlaze jednostavno iz činjenice da su oni osjetilna bića, sposobna stjecati moralne ideje i razmišljanja o njima. Žene, imajući iste kvalitete, moraju nužno posjedovati

³² Mousset, Sophie. *Women's Rights and the French Revolution: A Biography of Olympe De Gouges*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 2007., str. 7.

³³ Versailles je do 1789. kraljevska rezidencija, 25 kilometara udaljen od Pariza.

³⁴ Bessieres, Yves; Niedzwiecki Patricia. *Women in the French Revolution (1789)*, Institute for the Development of the European Cultural Area, Bruxelles, 1991., str. 4.

³⁵ „Arc de triomphe“ – slavoluk podignut u čast borcima Francuske, na njegovim zidovima ispisana su imena pobjednika i junaka koji su se borili za svoju zemlju.

³⁶ LeGates, 140-141.

jednaka prava. Ili nijedan pojedinac ljudske vrste nema istinska prava ili ih imaju svi.“³⁷ Iako je Condorcet zaključke temeljio na logici, oni nisu bili dovoljni da promjene svijest društva tog doba.

3.4. DEKLARACIJA O PRAVIMA ŽENE I GRAĐANKE

Iako su žene u francuskoj revoluciji djelovale uz muškarce, ciljevi revolucije poput slobode, jednakosti, suvereniteta nisu imali jednako značenje kao za muškarce. Tako je Louis XVI. prilikom donošenja već spomenutog Ustava 1791. godine dao politička i građanska prava određenim društveno diskriminiranim osobama (Židovima i protestantima), a žene su i dalje ostale „pasivni“ građani kojima su daljnja prava uskraćivana. Netom prije izlaska Ustava, 13. rujna 1791. godine, Olympe de Gouges sastavlja tekst pod nazivom: „Deklaracija o pravima žene i građanke“ (*Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*), u kojem iznosi kako se prava čovjeka propisana „Deklaracijom“ iz 1789. ne odnose na žene. Uz to, „Deklaracija o pravima čovjeka i građanina“, koja je definirala francusko državljanstvo, nije se osvrnula na pravni status žena. Ova deklaracija upućena ženama uzdrmala je diktaturu u kaotičnom vremenu jakobinskog terora i pružila temelj nastanku feminističkog pokreta. De Gouges građanke u „Deklaraciji“ oslovljava s *homme* što u francuskom jeziku predstavlja dvoznačnost, čovjeka i/ili muškarca, dok *homme* u originalnoj „Deklaraciji“ predstavlja samo muškarca. „Deklaracija o pravima žene i građanke“ se sastoji od nekoliko dijelova pri čemu se Gouges prvo obraća kraljici Mariji Antoaneti, zatim slijede predgovor, preambula, sedamnaest članaka, pogovor i Društveni ugovor muškarca i žene.³⁸

Obraćanje kraljici Mariji Antoaneti

Olympe de Gouges svoju „Deklaraciju“ posvećuje omraženoj kraljici Mariji Antoaneti.³⁹ Kao zagovornica ustavne monarhije, potiče ju da kao majka i supruga utječe na prinčeve, učvrsti krunu na kraljevoj glavi i vrati naklonost Francuza. Osim toga, traži potporu kraljice u obrani ženskog roda i tvrdi kako će do prave revolucije doći tek kada žene postanu svjesne svoje sudbine i izgubljenih prava.⁴⁰

³⁷ Citat preuet iz LeGates, 140.

³⁸ Bock, Gisela. *Women in European History*. Blackwell Publishers, 2002., str. 47.

³⁹ Marija Antoaneta (1755.-1793.g.) je bila supruga francuskog kralja Louisa XVI., austrijska nadvojvotkinja, omražena u društvu zbog svoje rasipnosti i skandala koje je uzrokovala.

⁴⁰ Reid, 29.

Predgovor

„Muškarče, jesi li sposoban biti pravedan? Žena te pita. Barem to pravo joj ne možeš oduzeti. Reci mi, tko ti je dao tu samovoljnu moć da ugnjetavaš moj spol? Tvoja snaga? Tvoji talenti?“⁴¹. Ovim pitanjem započinje predgovor „Deklaracije“ u kojem provocira muškarce tražeći ih da istražuju i razlikuju spolove u prirodnom okruženju kojeg čine životinje, elementi i biljke.

Preambula

U preambuli de Gouges započinje rečenicu sa: *„Majke, kćeri, sestre i predstavnice nacije tražite mogućnost da se konstituirate kao Narodna skupština.“* Ističe rodne razlike i potiče žene na uključivanje u politiku. Želi stvoriti pisani dokument u kojem će žene moći pročitati svoja prava i potaknuti ih na promjene.⁴²

Sedamnaest članaka

Središnji dio teksta čini isti broj članaka kao originalna „Deklaracija o pravima čovjeka i građanina“ iz 1789.godine, a prva tri članka su gotovo identična. Jedina razlika u odnosu na original je pojam žene, odnosno „femme“. Prvi članak govori kako se žene rađaju i ostaju ravnopravne muškarcima, a društvene razlike se mogu temeljiti samo na zajedničkoj koristi. Drugi članak otkriva svrhu udruženja žena u političke stranke, a to je ostvarivanje prirodnih prava žena i muškaraca. Kroz treći članak može se vidjeti stvaranje francuske nacije koju čini skup žena i muškaraca. Četvrti članak deklaracije govori o prirodnom pravu svakog čovjeka koje može biti ograničeno samo zakonom, a njeno viđenje tog zakona objašnjeno je idućim člancima. Šesti članak predstavlja zakon kao izraz opće volje i poziva sve građanke i građane da osobno sudjeluju u njegovom donošenju. Pod istim uvjetima, građankama i građanima moraju biti dostupni svi položaji i počasti u skladu s njihovim sposobnostima i vrlinama. U sedmom, osmom i devetom članku žena se izjednačava s muškarcem u kaznenom pravu. Svaka žena u skladu s odredbama zakona može biti optužena, uhićena i zatvorena, podliježe kazni i vlastitoj odgovornosti za počinjeno kazneno djelo jednako kao muškarac. Deseti članak za autoricu Gouges predstavlja temeljno ljudsko pravo, slobodu mišljenja i izražavanja te u njemu navodi: „Ako žena ima pravo da stane na gubilište; u istoj mjeri ona mora

⁴¹ „*Homme, es-tu capable d'être juste? C'est une femme qui t'en fait la question; tu ne lui oteras pas du moins ce droit. Dis-moi? Qui t'a donné le souverain empire d'opprimer mon sexe? Ta force? Tes talents?*“, Reid, 32.

⁴² Ibidem, 33.

imati i pravo da stane na govornicu.“. U jedanaestom članku se sloboda izražavanja naglašava kroz pravo žene da slobodno kaže da je ona majka djeteta. Kroz iduća četiri članka (12.-15.) „Deklaracija“ se bavi pitanjima javnih službi i oporezivanja. Izjednačava muškarce i žene u pogledu imetka, zapošljavanja u javnoj službi i visini i stopi naplate poreza. Šesnaesti članak predstavlja Ustav kao temeljni državni dokument koji je valjan samo ako većina građana sudjeluje u njegovoj izradi. Ovim člankom Gouges aludira na nevažeći francuski Ustav s obzirom da niti jedna žena nije bila pozvana na Ustavotvornu skupštinu održanu tijekom revolucije. Posljednji sedamnaesti članak jamči privatno vlasništvo kao nepovredivo i sveto pravo.

Pogovor

„Žene, probudite se! ... prepoznajte svoja prava.“ Ovom rečenicom započinje pogovor kojim de Gouges želi podsjetiti žene na prava i mogućnosti koja im pripadaju. Prisjećajući se vremena kada su žene bile glavni oslonac muškaraca, retorički pita „Što vam je donijela revolucija? Samo još veći prezir i očigledno nepoštovanje.“ Ohrabruje ih i potiče na reakciju prema zakonodavcu kako bi se status obrazovanja žena promijenio. Opisuje žene kao zapravo nasilan i hrabar spol, po potrebi lukav i podmukao i smatra kako zbog tih karakteristika žene trebaju biti članovi javnog i političkog života. Nadalje, pogovor sadrži pitanja odnosa muškarca i žene, odnosno braka. Imovinsko stanje žene ovisi o mužu, javnu djelatnost žena ne može obavljati, a ako se ne istakne na nekom drugom području ostaje sama i bez prihoda. Ukazuje na razlike između udane i neudane žene i navodi brak kao „grobnicu povjerenja i ljubavi“, instituciju kojoj je potrebna ozbiljna reforma koju ipak ostavlja mlađim generacijama, navodeći kako je potrebno mijenjati obrazovanje, navike i same bračne ugovore.

Društveni ugovor muškarca i žene

Društveni ugovor, „*Forme du Contrat social de l'Homme et de la Femme*“, je dodatak „Deklaraciji“, pravni model bračnog ugovora, a danas ga se može promatrati i kao vrstu predbračnog ugovora koji uređuje imovinsko pitanje supružnika. Ugovor započinje praznim mjestima koje stranke trebaju popuniti (Mi, _____ i _____, ..., se ujedinjujemo...), predlaže zajedničko vlasništvo, mogućnost nasljeđivanja bez obzira na status djece (bračno ili izvanbračno dijete), u slučaju razvoda jednaku podjelu imovine, a ukoliko dođe do smrti jednog od partnera, polovica nasljedstva pripala bi djeci. De Gouges u društvenom ugovoru postavlja atraktivna pitanja odnosa bračne i izvanbračne zajednice, dotiče se pitanja statusa prostitucije i predlaže određene

četvrti u kojima bi se ona mogla legalno obavljati. Ovim dodatkom željela se osvrnuti i na borbu za prava crnaca u kolonijama koju povezuje s pravima žena i djece, navodi kako „sloboda mora biti jednaka za sve“ i jedino je Zakon može suzbiti. Na kraju, uspoređuje izvršnu i zakonodavnu vlast s odnosom muškarca i žene. Dvije potpuno različite grane vlasti moraju se ujediniti poput žene i muškarca u braku, a ujedno ostati jednaki u svojim pravima.

3.5. ZNAČENJE DEKLARACIJE O PRAVIMA ŽENE I GRAĐANKE

Ovom „Deklaracijom“ Olympe de Gouges intervenirala je u političke borbe revolucije. Državljanstvo postaje odlučujuća kategorija u pravnom i političkom sustavu države, a de Gouges pokušava uključiti žene i crnce u osnivanje novonastale Republike te na taj način povezati dva različita degradirana statusa ljudi u borbi za ljudska prava.⁴³ Zamijenivši samo jedan pojam „čovjek“ i/ili „muškarac“ (*homme*) s pojmom „žene“ (*femme*) u originalnoj „Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina“, de Gouges je rekonstruirala temeljni dokument ljudskih prava i potaknula raspravu o statusu žena u društvu. Kao što je „Deklaracija o pravima čovjeka i građanina“ proklamirala u 1. čl. slobodu i jednakost, tako i de Gouges u 1. čl. svoje „Deklaracije“ navodi: „Žena je rođena slobodna i ostaje jednaka muškarcu u svim pravima. Socijalne razlike mogu se opravdati samo blagostanjem zajednice”.⁴⁴ Čl. 2. originalne „Deklaracije“ jamči očuvanje prirodnih i neotuđivih prava čovjeka, poput slobode i sigurnosti, a de Gouges ih svojom „Deklaracijom“ garantira i ženama. Posljednji 17. čl. „Deklaracije o pravima čovjeka i građanina“, spominje vlasništvo kao nepovredivo i sveto pravo kojeg nitko ne može biti lišen uporabe.⁴⁵ Iako de Gouges u posljednjoj odredbi svoje „Deklaracije“, čl. 17. navodi da imovina pripada svim spolovima, zajednički ili pojedinačno⁴⁶, institut vlasništva u povijesti borbe za ženska prava je bio slabo prisutan ili potpuno zaobiđen. Olympe de Gouges pronašla je inspiraciju u originalnoj „Deklaraciji“ te ukazujući na njene nedostatke, napisala svoju „Deklaraciju“ i proklamirala jednakost u pravima i obvezama pred zakonom. Poput ostalih ženskih autorskih radova toga razdoblja i ovaj rad je ostao neprimijećen sve do 1848. godine kada su revolucionarni pokreti

⁴³ Beauchamps, Marie. Olympe de Gouges's trial and the affective politics of denaturalization in France, *Citizenship Studies*, Vol. 20., No. 8, 2016., str. 943-956

⁴⁴ „*La femme naît libre et demeure égale à l'homme en droits. Les distinctions sociales ne peuvent être fondées que sur l'utilité commune.*” Reid, 34.

⁴⁵ Declaration of the Rights of Man and Citizen, 26 August 1789, <https://revolution.chnm.org/d/295/> (20.6.2022.)

⁴⁶ „*Les propriétés sont à tous les sexes réunis ou séparés : elles sont pour chacun un droit inviolable et sacré ; nul ne peut être privé comme vrai patrimoine de la nature, si ce n'est lorsque la nécessité publique, légalement constatée, l'exige évidemment et sous la condition d'une juste et préalable indemnité.*”, Reid, 38.

ponovo postavili pitanje ženskih prava. Upravo je tada ženska verzija Deklaracije objavljena i postala simbolom borbe za ženska prava. Omogućila je svjesnost žena na politička prava, jednakost pravnog položaja i ravnopravnost žene u društvu te se na njenim temeljima razvio feministički pokret ženske povijesti svijeta.

4. ŽENE KOJE SU NAJVIŠE DOPRINIJELE FRANCUSKOJ REVOLUCIJI I UTJECALE NA PROMJENU POLOŽAJA

4.1. OLYMPE DE GOUGES

Slika 1. Olympe de Gouges⁴⁷

Spomenuta autorica „Deklaracije o pravima žene i građanke“ Olympe de Gouges smatra se jednom od najutjecajnijih žena francuske revolucije koja je iza sebe ostavila značajan broj političkih pamfleta, govora i drama. Njena biografija predstavlja priču o zanimljivom društvenom usponu i intelektualnom razvoju unatoč provincijskom odgoju. Sudjelujući u revoluciji pred očima javnosti, ostavila je traga u novom pravnom poretku ukazujući na politiku isključenja obespravljenih skupina ljudi (žena i crnaca) u stvaranju francuske nacije. Zahvaljujući Olympe, francuska nacija postala je svjesna težnji žena svih slojeva društva i njihovom zahtjevu za slobodu i jednakost i šira politička prava. Tokom revolucije objavljivala je svoja mišljenja u nizu političkih pamfleta braneći kralja, uhićene žirondince i žestoko napadala Robespierrea i njegovo provođenje

⁴⁷ Olympe de Gouges, <https://www.britannica.com/biography/Olympe-de-Gouges> (3.7.2022.)

terora. Dotaknuvši se problema u samom korijenu smatrala se radikalnom, unatoč naklonosti kraljici i žirondicima.

Rođena je 1748. godine kao Marie Gouzes u Montaubanu, malom gradiću na jugu Francuske, u obitelji mesara i bivše sluškinje.⁴⁸ Iako se udala za Louisa Aubrya vrlo rano (već sa 16 godina), ubrzo je postala samohrana majka i seli u Pariz u potrazi za kvalitetnijim životom. Kako bi se lakše uklopila u okolinu, u Parizu mijenja identitet i postaje ljubavnicom visokopozicioniranih političara. Nosila je titulu: „*femme de lettres*“ – učene žene, te je do svog smaknuća izdala oko 140 spisa postavši iznimno politički angažiranom što nije priličilo ženi u to vrijeme.⁴⁹ Iako je bila poznata spisateljica dramskih tekstova, u revolucionarno doba odlučuje aktivno sudjelovati u raspravama i pisati o slobodi protiv ropstva, stvaranju nacionalnog kazališta, osiguravanju rođilišta, pravu na razvod braka i priznanju prava izvanbračne djece i neudanih žena.⁵⁰

Njen najpoznatiji rad je „Deklaracija o pravima žene i građanke“, a pamfletom „Tri urne ili dobrobit domovine, od putnika kroz zrak“ iz 1793. godine zahvaća pitanje demokracije i zahtjeva referendum kojim bi Francuzi i Francuskinje odlučili o obliku vlasti. Ovim pamfletom oglušila se na dekret o zabrani pisanja tekstova koji pokušavaju ponovno uspostaviti monarhiju. Iako je njen pokušaj za suverenost naroda bio korak naprijed prema novom poretku, njoj je presudio te je u skladu sa žirondinskim političkim stavovima, smatrana neprijateljicom revolucije i Robespierrea te je nekoliko dana nakon izdavanja pamfleta osuđena i pogubljena na giljotini kao druga ženska žrtva nakon kraljice Marije Antoanete. Sophie Mousset u biografiji o Olympe govori kao snažnoj i hrabroj ženi, spremnoj zauzeti se za svoje stavove unatoč mogućim posljedicama: “Nije sumnjala u sebe, svoje stavove ili svoje pravo da ih izrazi, što je bilo izvanredno za to doba”.⁵¹

⁴⁸ Wallach Scott Joan, *French Feminists and the Rights of 'Man': Olympe de Gouges's Declarations*, Oxford University Press, No 28., 1989., str. 8.

⁴⁹ Bock, 46 - 47.

⁵⁰ Wallach Scott., 8.

⁵¹ Mousset, Sophie. *Women's Rights And the French Revolution: A Biography of Olympe De Gouges*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 2007.

4.2. ETTA PALM

Povijesna važnost Ette Palm počiva na njevoj ulozi feministkinje, žene koja se borila za prava žena tijekom francuske revolucije. Rođena je 1743. godine u Nizozemskoj, a tijekom života smatrali su je višestranom agenticom. Smatrali su je monarhisticom unatoč njevoj podršci revolucionarima i ideji suvereniteta naroda predstavljenoj u „Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina“. Bila je među prvim ženskim govornicama u pariškim političkim klubovima. Klubovi uglavnom nisu prihvaćali žene, a prvi politički klub koji je prihvaćao radikalne ideje feminizma i borbe za ženska prava bio je „*Cercle Social*“.⁵² U proljeće 1791. intenzivno piše pamflete i govore te na optužbe nelojalnosti i nepoštenja odgovara sa zbirkom pisama, peticija pod nazivom: „*Appel aux françoises sur la régénération des mœurs et nécessité de l'influence des femmes dans un gouvernement libre*“.⁵³ Iako poziv za osnivanje ženskog kluba nije uspio, nije odustala nego je nastavila aktivno pozivati na borbu za nacionalno obrazovanje za sve, jednaka građanska i politička prava za oba spola te pravo na razvod braka i ženama. Palm je vjerovala kako su ženama prava ograničena samo zbog nametnutih običaja i muške moći pa je svoje prosvjetiteljske ideje prirodnog prava primijenila na brak i muško/ženske odnose. Napustivši Francusku, razočarana neprihvaćenosti ideja o promjenama, pitanje ženskih prava ostaje i dalje neriješeno, a Etta završava život neproslavljena u neoznačenom grobu.

4.3. THEROIGNE DE MERICOURT

Théroigne de Méricourt predstavlja poznatu povijesnu ličnost zbog napada koje je trpila od strane svojih suvremenika. Rođena je kao Anne-Josephe Terwagne 1762. godine i kao ambiciozna, hrabra žena koja je odlučila pobjeći iz seljačkog načina života, francusku revoluciju je spremno dočekala kao oslobođenje. U godinama revolucije otvorila je salon stremeći ka otvaranju ženskog političkog kluba, poticala je žene na naoružanje i govorila o ravnopravnosti spolova.⁵⁴ Poput O. de Gouges i E. Palm naginjala je žirondincima, a nažalost, budući da je pripadala nižoj klasi, nije prihvaćena u srednjim i višim krugovima žena. Kao što je prethodno navedeno, okaljana je u tiskovinama, napadnuta na javnim mjestima i optužena za strašna djela koja nikada nije počinila.

⁵² Abray, 49.

⁵³ U prijevodu: „Apel Francuskinjama o regeneraciji običaja i nužnosti utjecaja žena u slobodnoj vladi“.

⁵⁴ Abray, 51.

Povijest je pisala o de Méricourt kao jednoj od vođa napada na Bastilleu, jakobinskoj špijunki, namještenici zaduženoj za trovanje kraljice, ali su ove teorije kasnije pobijene.⁵⁵ Kao izlaz iz tmurnog razdoblja prava žena, spremno je dočekala revoluciju, koja se za nju, kao i za žene Francuske, pokazala kao lažna nada s obzirom da su pravo glasa stekle tek 150 godina kasnije.

5. POLOŽAJ ŽENE PREMA ZAKONODAVSTVU NAKON OBJEDINJENJA PRAVA

5.1. ZAKON O BRAKU I OBITELJI⁵⁶

Revolucija i „Deklaracija o pravima čovjeka i građanina“ počivaju na idejama prirodnog prava. Pojedinac je poseban subjekt u odnosu na državu te u skladu s tim Ustavotvorna skupština uvodi neke promjene.⁵⁷ Obitelj predstavlja skup odvojenih pojedinaca, a brak je samo građanski ugovor. Dakle, Zakonodavna skupština ponukana novim idejama u rujnu 1792. godine donosi „Zakon o braku i obitelji“. Brak i obitelj su pod nadležnosti općina, a brak je građanska institucija, ugovor ovisan o suglasnosti supružnika.⁵⁸ Ovim liberalnim zakonom prvi put je u Francuskoj dopušten razvod braka sporazumom supružnika, zbog nesuglasnosti ili iz razloga koji nisu u njihovoj moći.⁵⁹ Iako je zakonodavac dozvolio razvod, kako ne bi dolazilo do ishitrenosti odluka, sam postupak razvoda je učinio složenim, dugim i skupim. Tako su za rješavanje sporazuma u obitelji bili nadležni rođaci, odnosno obiteljski sudovi (*tribunaux de famille*) koji su zasjedali od 1790. do 1796. godine.⁶⁰ Prije podnošenja zahtjeva za razvod braka obiteljsko vijeće imalo je ulogu savjetnika i pomiritelja, a prije podnošenja zahtjeva za sporazumni razvod braka obiteljsko

⁵⁵ Više o zavjerama na: Female and Male Activism for Women's Rights in Eighteenth-Century America and France, <https://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/theroigne-de-mericourt-anne-josephe-1762-1817>

⁵⁶ Ovo nije službeni naziv zakona, ali se tako naziva i prepoznatljiv je zbog svog sadržaja. Prema Kurtović, 170. U literaturi se ipak spominje kao „Loi de 1792“, odnosno Zakon iz 1792. Tako: Alinčić, M., Rastava i razvod braka u 20. stoljeću, Zbornik PFZG, Vol. 52., Br. 6., 1159-1180., 2002., Zagreb, str. 1165.

⁵⁷ Dekretom o ukidanju neopozivosti vjerske prisege Ustavotvorna skupština ukida trajne obveze i prisege jer „jednom dana prisega, dana i uz punu svijest i slobodu, protivna je slobodi kao trajnosti“ pa je tako uz svećeničku prisegu, Zakonom o braku i obitelji ukinula i bračnu prisegu proglašujući brak ugovorom koji traje samo ako postoji suglasnost supružnika. Prema Kurtović, 159.

⁵⁸ Kurtović, 170.

⁵⁹ Kurtović navodi „zločin, nestanak, ludilo...“. *Ibidem*.

⁶⁰ Iako je ovaj zakon počivao na ravnopravnosti spolova, nejednakosti su i dalje bile prisutne pa su žene iako ravnopravne sa muškarcima, u praksi bile isključene iz obiteljskih vijeća i porote. Prema Abray, 59.

vijeće moralo se sastati barem jedanput.⁶¹ Zakonom je roditeljska vlast ograničena, a potpuno prestaje do 21. godine života djeteta. Ovaj Zakon je izmijenjen dekretima iz 1793. i 1794. godine, a pravo na razvod braka, nakon ukidanja Napoleonovim zakonodavstvom, bit će u potpunosti vraćeno u srpnju 1884.

5.2. ZAKON O NASLJEĐU I NJEGOVO ZNAČENJE ZA POLOŽAJ ŽENA

Revolucionari su zahtijevali promjene u društvu i kao prvi korak pokušali su prethodnim Zakonom promijeniti obitelj i obiteljske odnose, međutim na odnose u obitelji više je utjecao Zakon o nasljeđu kojeg je Konvent donio 25. listopada 1792. godine. Prema Kurtoviću, Zakon o nasljeđu je najvažniji zakon iz područja građanskog prava kojeg je donio Konvent.⁶² Zakon je izjednačio sve zakonske nasljednike, priznata izvanbračna djeca dobila su pravo na jednak udio u ostavštini kao i bračna, usvojeno je pravo reprezentacije, ograničeno je darovanje među živima, a oporučiteljima je ostalo vrlo malo slobode te su mogli raspolagati samo malim dijelom svoje imovine.⁶³ Promjena u nasljednom pravu prema kojoj su kćeri izjednačene sa sinovima označava ne samo promjenu u obiteljskim odnosima već i promjenu u društvu prema kojoj su žene postale aktivni subjekti prava. Upravo tome svjedoče istraživanja prema kojima se većina sporova na obiteljskim sudovima odnosila na nasljeđivanje.⁶⁴

5.3. GRAĐANSKI ZAKON – CODE CIVIL

Uslijed političkih promjena nastalih za vrijeme revolucije, brze izmjene zakona i pravnih praznina nastalih na području građanskog prava, bilo je potrebno donijeti sveobuhvatan propis kao vodilju odnosa novog postrevolucionarnog razdoblja. Manje od godinu dana (1800. godine), nakon preuzimanja vlasti, bilo je potrebno Napoleonu da osnuje odbor od četiri člana⁶⁵ sa zadatkom izrade nacrtu zakona. Nacrt je napravljen u četiri mjeseca, predan sudovima na razmatranje, ali je

⁶¹ Erent – Sunko, Zrinka. Obiteljskopравни položaj žena u Francuskoj od 1789. do 1816. s analizom Code Civila iz 1804. godine., Pitanje temelja izgradnje suvremene obiteljskopravne regulative, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/100295> (18.6.2022.), str. 581.

⁶² Kurtović, 174.

⁶³ Prema Desan, Suzanne. “War between brothers and sisters”: Inheritance Law and Gender Politics in Revolutionary France, Duke University Press, Vol. 20., No. 4., 1997., 602. str., oporučitelji su mogli raspolagati jednom desetinom svoje imovine ako su imali izravne potomke, odnosno jednom šestinom ako nisu imali djece.

⁶⁴ Prema Desan, 608. od 219 sudskih slučajeva u okrugu Caen u Normandiji između 1791. i 1796. godine otprilike 143 slučaja bavila su se pitanjem nasljedstva.

⁶⁵ Jedan član odbora zastupnik je historijskog običajnog prava, a trojica pristalice racionalnog rimskog prava, među kojima najveći utjecaj ima Portalis. Prema Kurtović, 200.

uz razne poteškoće usvajan u dijelovima.⁶⁶ Kao jedinstveni akt od 2 281 članaka, promulgiran je u ožujku 1804. godine pod nazivom „Građanskog zakona“ odnosno „*Code Civil*“, a 1807. postaje poznatiji pod imenom svog „kreatora“, „*Code Napoleon*“. Donošenjem ovako široko koncipiranog zakona, zabranjena je primjena običajnog i rimskog prava, statusa gradova i pokrajina, ali i propisa nastalih za vrijeme revolucije za sva područja koja je uređivao novi zakon. Iako je ovaj zakon smatran suvremenim⁶⁷ i racionalnim, u određenim područjima on je ostao konzervativan pa su tako žene pod utjecajem Napoleona vraćene pod status inferiornog bića.⁶⁸ Inspiriran Justinijanovim zakonikom⁶⁹ korjenito je promijenio sustav građanskog prava te je odredbe zakona učinio jasnim i dostupnijim. Građanski zakon sastoji se od uvoda i tri knjige. Prva knjiga se odnosi na prava osoba, status građana i pojedinca, zaštitu privatnosti i skrbništvo. Druga knjiga bavi se reguliranjem vlasničkih prava, imovinom i služnostima, a treća koja je najopsežnija, o načinima stjecanja vlasništva. Vlasništvo je po Zakonu osobno, nepovredivo i sveto pravo, strogo zaštićeno, a suprotno odredbama predrevolucionarnog razdoblja, vlasnik je potpuni gospodar svog zemljišta.⁷⁰ Tijekom 19. stoljeća brojne europske države usvojile su odredbe *Code Civila* u vlastite građanske zakonike koji su danas na snazi ostavljajući Napoleonov utjecaj na kontinentalno europsko pravo. Kako se tema ovog rada odnosi na prava i položaj žena, fokus će biti na područje prve knjige „Građanskog zakona“ koja se bavi statusom bračnog i obiteljskog prava, statusa građanina, pitanja starateljstva, usvojenja...

5.3.1. GRAĐANSKI STATUS ŽENE

Građanski zakon jamčio je jednakost pred zakonom, ali se ta jednakost odnosila samo na teritorij Francuske. Jednakost nije bila priznata određenim skupinama ljudi. Strancima nisu priznata građanska prava, žena nije bila jednaka muškarcu, a korak naprijed koji je postigao Zakon o nasljeđu iz 1792. godine po pitanju statusa djece sada je ukinut. Za poduzimanje građanskih radnji Zakon propisuje napunjenu 21 godinu života, ali uz ograničenja postavljena u dijelu koji govori o braku. Muž je bio „glava“ obitelji, osiguravao zaštitu, a žena je mužu dugovala svoju poslušnost. Žena i maloljetna djeca bila su pod potpunim starateljstvom muža, a majka nakon

⁶⁶ Prvo poglavlje nacrtu tribunata je osporio, zakonodavno tijelo ga odbilo, a zakon je usvojen tek kada je tribunat izmijenjen redovitom izmjenom (1/5 godišnje).

⁶⁷ Kurtović, 201. Autor navodi jasnoću i pravnu tehniku te mogućnost razvoja liberalnog gospodarstva.

⁶⁸ Tunc, 1068.

⁶⁹ „*Corpus Iuris civilis*“ nastao je skoro 1300 godina prije Napoleonovog zakona. Prema Kurtović, 201.

⁷⁰ Kurtović, 203.

očeve smrti pod određenim uvjetima može biti skrbnik djeci.⁷¹ Položaj udane žene kao nesamostalnog bića dovodi do stava o potrebi ograničenja djelatne sposobnosti pa je žena mogla poduzimati procesne radnje, svjedočiti, otuđiti imovinu i raspolagati s njom samo uz odobrenje supruga. U članku 215. navodi se kako se udate žene ne mogu same pojavljivati i braniti na sudu iako posjeduju imovinu odvojenu od muževe.⁷² Pravo svjedočenja ženama je priznato tek krajem 19. stoljeća.

5.3.2. ŽENA U BRAKU I OBITELJI

Brak je vrsta ugovora zasnovana na slobodnoj volji stranaka, a kako bi supružnici mogli pristupiti zaključenju braka morali su biti punoljetni.⁷³ Osim punoljetnosti, zaključenju braka prethodio je posebno propisan postupak. Erent-Sunko navodi kako se propisuju „dvije objave na vratima vijećnice te isprava sastavljena na temelju njih“.⁷⁴ Brak se mora sklopiti u roku od godine dana. Sam postupak sklapanja braka vrlo je jednostavan: uz prisutnost četiri svjedoka, navođenje potrebnih dokumenata koji potvrđuju formalnosti, civilni službenik čita supružnicima „Izjavu o uzimanju za ženu/muža“ te proglašava brak zaključenim u ime zakona te izdaje potvrdu.⁷⁵

Prema 222. članku, bračni drugovi bez obzira na spol, duguju jedno drugom vjernost, pomoć i potporu, a ta odredba precizirana je idućim člancima. Osim obveze na poslušnost, žena je dužna slijediti muža u mjesto boravka, ne može otuđiti imovinu, zaključiti ugovore, podići hipoteku bez suglasnosti supruga. Međutim, čl. 218. i 219. označuju rezervu u ženinim pravima stoga je sudac ovlašten dati pristanak umjesto muža te se na ovaj način sprječava nerazumno korištenje ovlasti muža nad ženom.

Zakon je što se tiče imovinskih odnosa predlagao više mogućnosti. Supružnici su mogli odabrati između zajedničke ili odvojene imovine. Ako u bračnom ugovoru ništa nije spomenuto, vrijedio je sustav zajedničke imovine koji se odnosio samo na pokretnine.⁷⁶ No bez obzira na način raspolaganja imovinom, žena ju je mogla koristiti samo uz muževu suglasnost. Kao još jednu

⁷¹ „...otac može prije smrti ili u oporuci imenovati posebno vijeće koje će odobravati akte (ili samo posebno navedene akte) vezane uz majčino djelovanje kao skrbnika.“ Erent – Sunko, 592.

⁷² Hesse, 483.

⁷³ Bračna punoljetnost za muškarca je 18 godina, a za ženu 15 godina.

⁷⁴ Erent – Sunko, 587.

⁷⁵ Erent – Sunko, 587.

⁷⁶ Nekretnine su se uvijek smatrale odvojenom imovinom.

stavku neravnopravnosti u braku, navodi se slučaj muževog dugovanja nastalog prije sklapanja braka, a sklapanjem braka dug postaje zajednički te je žena jednako odgovorna kao i muškarac.⁷⁷ Iako *Code Civile* nije odredbama propisao obvezu roditelja na davanje miraza, običaji su prevladali nad zakonom i prema nekim navodima roditelji su isplaćivali miraze u većim vremenskim razmacima.⁷⁸ U odredbama *Code Civile* spominje *paraphernu*, imovinu koja ne spada u miraz, a u skladu sa čl. 1574. žena ju ne može samostalno otuđiti.

Razvod se u to vrijeme ne nameće samo kao pravno pitanje, već obuhvaća i područje religije i politike. Smatralo se kako je razvod vrlo lako dobiti, zato je Napoleon odlučio zadržati mogućnost razvoda braka, ali ga istodobno učiniti vrlo otežanim. Zalagao se za razvod braka obostranim pristankom supružnika. Kao ozbiljni razlozi za razvod braka navode se: preljub, zlostavljanje jednog od supružnika, teške međusobne uvrede.⁷⁹ Građanski zakon je omogućavao sporazumni razvod braka, no on nije mogao biti podnesen dvije godine nakon sklapanja braka niti 20 godina nakon trajanja braka. Osim predviđenih vremenskih rokova, sporosti postupka, za sporazumni razvod braka bilo je potrebno pribaviti mišljenje roditelja i potomaka. Ako je do razvoda braka došlo zbog preljuba, žena će pretrpiti puno veće posljedice nevjere. Dok će muž dobiti razvod zbog svake ženine nevjere, žena ima pravo na razvod samo u slučaju dolaska ljubavnice u zajedničku kuću.⁸⁰ Međutim, suprugin je preljub mogao biti kažnjen „popravnim zavodom“ kako navodi Erent-Sunko, a suprug i ljubavnica dužni su platiti samo određenu novčanu kaznu.⁸¹ Institut razvoda braka napušten je 1816. godine te je ponovo vraćen u upotrebu 1884. godine i to samo na temelju povrede bračne obveze ili održavanja braka nemogućim.

⁷⁷ Bessieres; Niedzwiecki, 24.

⁷⁸ Erent – Sunko, 589.

⁷⁹ The Civil Code: an Overview by Tom Holmberg, The Origins of the code, https://www.napoleon-series.org/research/government/code/c_code2.html (18.6.2022.)

⁸⁰ Hicks, Louise. Women and the Code Napoléon. https://www.napoleon-series.org/research/society/c_women.html (20.6.2022.)

⁸¹ Erent-Sunko navodi pojam u *Code civilu*: „*mason de correction*” te se priklanja izvorima koji smatraju „*mason de correction*” popravnim zavodom, a ne zatvorom kako neki izvori tvrde. Erent – Sunko, 590.

6. DOPRINOS ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA BORBI ZA PRAVNI POLOŽAJ ŽENA U FRANCUSKOJ, SAD-U I ENGLJSKOJ

Američka povijest se razlikuje od Francuske po obliku vlasti, institucijama, religiji, ali između ove dvije države se po pitanju prava žena može povući paralela. Obje države su doživjele revoluciju krajem 18. stoljeća, a u borbi za bolji položaj žena u ovim državama, znatan utjecaj izvršili su prosvjetitelji pod utjecajem prirodnog prava. Proklamirajući slobodu, jednakost, pravo na obrazovanje, racionalizam i znanost, prosvjetitelji su utjecali na stavove i pokrete nastale tijekom revolucije, a njihova načela afirmirala su se u ustave, zakone i deklaracije toga vremena. Na idejama prirodnog prava temelji se američka „Deklaracija o nezavisnosti Sjedinjenih Američkih Država“⁸², a po uzoru na američku, nastala je i francuska „Deklaracija“ iz 1789. godine kao univerzalni pravni dokument koji je zahtijevao poštovanje „neotuđivih“ i „svetih“ prava čovjeka. Prije sudjelovanja žena u francuskoj revoluciji, primijećena je i ženska aktivnost u sjevernoj Americi tijekom rata za neovisnost. Oslanjajući se na ideju prirodnog prava na jednakost, žene su prvenstveno zagovarale pravo obrazovanja, a zatim politička prava. Iako su žene u Francuskoj sudjelovale u raspravama u javnom prostoru poput salona i klubova, američke žene nisu puno zaostajale, unatoč izražavanju mišljenja u privatnoj, kućnoj atmosferi. U revoluciji su sudjelovale žene svih klasa, a one privilegiranog statusa postavile su pitanja političkih prava žena.⁸³ Iako je svaki građanin koji je imao 50 funti bio kvalificiran glasovati, žene ovo pravo nisu prakticirale. Na temelju Lockeovih ideja o bliskoj povezanosti imovine i glasanja, „građanin“ za vrijeme rata za neovisnost, je svaka osoba, bez obzira na spol, koja je bila vlasnik imovine. Pa su tako nakon američkog rata, neke države u svojim ustavima proširile pravo glasa, a pet država je ograničilo pravo glasa samo na muškarce. James Otis i malen broj anonimnih pisaca javno su objavili podršku svim ženama kako bi ostvarile pravo glasa u skladu sa svojim vlasničkim pravima. Iako žene u 18. stoljeću u Americi imaju malo prava, muževi su posjedovali ženinu zemlju i novac, tijekom 19. stoljeća se polako približavaju svom cilju, pravu glasa. U Seneca Fallsu Elizabeth

⁸² „Američka Deklaracija o nezavisnosti“ donešena je 1776. na Kongresu u Philadelphiji, na kojem je sudjelovalo 13 engleskih kolonija. U Deklaraciji se navodi kako su svi ljudi stvoreni jednaki, pripadaju im neotuđiva prava poput prava na život, slobodu, postizanje vlastite sreće. Prema Finžgar, Alojzjij. Francuska deklaracija o pravima čovjeka i građanina i prava ličnosti, u: Pusić, Eugen. Francuska revolucija-ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina, Globus, 1991., str. 164.

⁸³ Najpoznatije među njima su Mercy Otis Warren (sestra J. Otisa, američkog revolucionara i prijateljica T. Jeffersona, tvorca Deklaracije o neovisnosti te je u njoj vidljiv njen utjecaj na jednakost) i Abigail Adams (feministica i žena drugog predsjednika SAD-a, jedna od prvih žena koja se zalagala za ravnopravnost spolova).

Cady Stanton sastavlja listu ženskih zahtjeva pod nazivom „Deklaracije o stajalištima“. Ističe pravo na obrazovanje i karijeru, pravo na vlastitu imovinu i zajedničko skrbništvo nad djecom. Ovom „Deklaracijom“ započelo je razdoblje borbe za žensko pravo glasa, a žene će ga osigurati na području svih saveznih republika 1920. godine Devetnaestim amandmanom Ustava SAD-a.

Iako pokret žena nije donio neke značajne pomake u pravnom položaju u Francuskoj i SAD-u, privukao je istomišljenike diljem Europe i šire. Pod utjecajem francuske revolucije, kao najznačajnija predstavница ženskog pokreta u Engleskoj smatra se spisateljica Mary Wollstonecraft. Ona se je, braneći prirodna prava žena, poput prava na jednako obrazovanje, suprotstavila Burkeu i Rousseauu. Naime, prema Rousseauu svrha žene je majčinstvo, domaćinstvo, poslušnost i zadovoljstvo muža.⁸⁴ Prema Wollstonecraft sudjelovanje žena u političkom i gospodarskom životu ne može se, kao ni majčinstvo, u potpunosti ostvariti ako žena nije ravnopravna s muškarcem. U djelu izdanom 1792. godine „A Vindication of the Rights of Women“ izrazila je svoja stajališta koja će kasnije postati temeljno djelo feminističkog pokreta diljem svijeta. Ova spisateljica pronašla je inspiraciju u stavovima francuskih istomišljenica zahtijevajući reformu školovanja koja bi postala uporište za reformu političkih prava i omogućila aktivno korištenje prirodnih prava ženama.

⁸⁴ Bock, 74.

7. ZAKLJUČAK

Francuska građanska revolucija donijela je potrebne promjene u francusko nezadovoljno društvo i poredak. Dovala je do podjele vlasti, iznjedrila suvremene temelje demokratske ustavnosti⁸⁵, a u svom razvoju utvrdila je opće biračko pravo no ono tada nije podrazumijevalo glas žena.

Ženina uloga nakon francuske revolucije, unatoč očekivanjima iz vremena *ancien régime*a, nije previše promijenjena. Upravo zato su obrazovane žene tog vremena poput Olympe de Gouges, Ette Palm, Théroigne de Méricourt upozoravale na neravnopravnost, a izdajući „Deklaraciju o pravima žene i građanke“, Olympe de Gouges ostavila je značaj trag u borbi za ženska prava i ravnopravnost.

Iako je Zakon o braku iz 1792. godine bio revolucionaran i pridonio ravnopravnosti žena u braku, vrlo brzo je zamijenjen Napoleonovim Građanskim zakonom, koji je odavao duh rimskog prava i preostali duh običajnosti.

Unatoč tome što je zadržao pravo žena na razvod braka iz Zakona 1792. godine te omogućio priznanje izvanbračne djece, Građanski zakon nije unaprijedio pravni položaj žena na očekivani način pa čak ni onaj koji su kratkotrajno imale te se ispostavilo da je u određenoj mjeri opravdao svoj naziv „instrumenta iz osvete“.⁸⁶ Možemo reći da je otvorio vrata novom poretku, ali tek poretku u budućnosti. Otvaranju tih vrata značajno su doprinijele Olympe, Etta i Théroigne svojom osobnošću čime su se istovremeno utkale u pravni poredak i postrevolucionarne odredbe.

Francuska je revolucijom na temelju Deklaracije iz 1789. godine i zasadama škole prirodnog prava proglasila slobodu i jednakopravnost spolova, ali se ona odnosila samo na muškarce. Žene u Francuskoj su ostale zakinute za pravo glasa sve do 1944. godine, što je gotovo stotinu godina kasnije od općeg prava glasa za muškarce. Odmak od stotinu godina govori sam za sebe o pravima i položaju žena koje su mogle ostvariti u pravnoj povijesti borbe za vlastita prava.

⁸⁵ Francuska ustavnost razvijala se do 5. republike, a taj razvoj primjećuje se i danas.

⁸⁶ Pojam „instrumenta iz osvete“ spominje LeGates, 145.

8. PRILOZI:

1. Deklaracija o pravima žene i građanke, 14. rujna 1791., (Reid M., Olympe de Gouges: Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne et autres écrits, “Femme, reveille-toi!”: Gallimard, 2022., str. 29-50

Les droits de la femme

Homme, es-tu capable d'être juste ? C'est une femme qui t'en fait la question ; tu ne lui ôteras pas moins ce droit. Dis-moi ? Qui t'a donné le souverain empire d'opprimer mon sexe ? Ta force ? Tes talents ? Observe le créateur dans sa sagesse ; parcours la nature dans sa grandeur, dont tu sembles vouloir te rapprocher, et donne-moi, si tu l'oses, l'exemple de cet empire tyrannique . Remonte aux animaux, consulte les éléments, étudie les végétaux, jette enfin un coup d'œil sur toutes les modifications de la matière organisée ; et rends-toi à l'évidence quand je t'en offre les moyens. Cherche, fouille et distingue, si tu le peux, les sexes dans l'administration de la nature. Partout, tu les trouveras confondus, partout ils coopèrent avec un ensemble harmonieux à ce chef-d'œuvre immortel. L'homme seul s'est fagoté un principe de cette exception. Bizarre, aveugle, boursoufflé de sciences et dégénéré, dans ce siècle de lumières et de sagacité, dans l'ignorance la plus crasse, il veut commander en despote sur un sexe qui a reçu toutes les facultés intellectuelles ; il prétend jouir de la Révolution, et réclamer ses droits à l'égalité, pour ne rien dire de plus.*

P R E A M B U L E

Les mères, les filles, les sœurs, représentantes de la Nation, demandent d'être constituées en Assemblée nationale ; considérant que l'ignorance, l'oubli ou le mépris des droits de la femme, sont les seules causes des malheurs publics et de la corruption des gouvernements, ont résolu d'exposer, dans une déclaration solennelle, les droits naturels, inaliénables et sacrés de la femme, afin que cette déclaration, constamment présente à tous les membres du corps social, leur rappelle sans cesse leurs droits et leurs devoirs, afin que les actes du pouvoir des femmes, et ceux du pouvoir des hommes pouvant être à chaque instant comparés avec le but de toute institution politique, en soient plus respectés, afin que les réclamations des Citoyennes, fondées désormais sur des principes simples et incontestables, tournent toujours au maintien de la Constitution, des bonnes mœurs, et au bonheur de tous. En conséquence le sexe supérieur en beauté, comme en

courage dans les souffrances maternelles, reconnaît et déclare, en présence et sous les auspices de l'Être suprême, les Droits suivants de la Femme et de la Citoyenne :

ARTICLE PREMIER

La Femme naît libre et demeure égale à l'homme en droits. Les distinctions sociales ne peuvent être fondées que sur l'utilité commune.

II

Le but de toute association politique est la conservation des droits naturels et imprescriptibles de la Femme et de l'Homme : ces droits sont la liberté, la propriété, la sûreté et surtout la résistance à l'oppression.

III

Le principe de toute souveraineté réside essentiellement dans la Nation, qui n'est que la réunion de la Femme et de l'Homme : nul corps, nul individu, ne peut exercer d'autorité, qui n'en émane expressément.

IV

La liberté et la justice consistent à rendre tout ce qui appartient à autrui ; ainsi l'exercice des droits naturels de la femme n'a de bornes que la tyrannie perpétuelle que l'homme lui oppose ; ces bornes doivent être réformées par les lois de la nature et de la raison.

V

Les lois de la nature et de la raison défendent toutes actions nuisibles à la société : tout ce qui n'est pas défendu par ces lois, sages et divines, ne peut être empêché, et nul ne peut être contraint à faire ce qu'elles n'ordonnent pas.

VI

La Loi doit être l'expression de la volonté générale ; toutes les Citoyennes et Citoyens doivent concourir personnellement, ou par leurs représentants, à sa formation ; elle doit être la même pour tous : toutes les Citoyennes et tous les Citoyens, étant égaux à ses yeux, doivent être également admissibles à toutes dignités, places et emplois publics, selon leurs capacités, et sans autres distinctions que celles de leurs vertus et de leurs talents.

VII

Nulle femme n'est exceptée ; elle est accusée, arrêtée et détenue dans les cas déterminés par la Loi. Les femmes obéissent comme les hommes à cette Loi rigoureuse.

VIII

La loi ne doit établir que des peines strictement et évidemment nécessaires, et nul ne peut être puni qu'en vertu d'une Loi établie et promulguée antérieurement au délit et légalement appliquée aux femmes.

IX

Toute femme étant déclarée coupable, toute rigueur est exercée par la Loi.

X

Nul ne doit être inquiété pour ses opinions, mêmes fondamentales ; la femme a le droit de monter sur l'échafaud ; elle doit avoir également celui de monter à la tribune : pourvu que ses manifestations ne troublent pas l'ordre public établi par la Loi.

XI

La libre communication des pensées et des opinions est un des droits les plus précieux de la femme, puisque cette liberté assure la légitimité des pères envers les enfants. Toute Citoyenne peut donc dire librement : « Je suis mère d'un enfant qui vous appartient », sans qu'un préjugé barbare la force à dissimuler la vérité ; sauf à répondre de l'abus de cette liberté dans les cas déterminés par la Loi.

XII

La garantie des Droits de la Femme et de la Citoyenne nécessite une utilité majeure ; cette garantie doit être instituée pour l'avantage de tous, et non pour l'utilité particulière de celles à qui elle est confiée.

XIII

Pour l'entretien de la force publique et pour les dépenses de l'administration, les contributions de la femme et de l'homme sont égales ; elle a part à toutes les corvées, à toutes les tâches pénibles ;

elle doit donc avoir de même part à la distribution des places, des emplois, des charges, des dignités et de l'industrie.

XIV

Les Citoyennes et Citoyens ont le droit de constater par eux-mêmes, ou par leurs représentants, la nécessité de la contribution publique. Les Citoyennes ne peuvent y adhérer que par l'admission d'un partage égal, non seulement dans la fortune, mais encore dans l'administration publique, et de déterminer la quotité, l'assiette, le recouvrement et la durée de l'impôt.

XV

La masse des femmes, coalisées pour la contribution à celle des hommes, a le droit de demander compte, à tout agent public, de son administration.

XVI

Toute société dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de Constitution : la Constitution est nulle, si la majorité des individus qui composent la Nation n'a pas coopéré à sa rédaction.

XVII

Les propriétés sont à tous les sexes, réunis ou séparés ; elles sont pour chacun un droit inviolable et sacré ; nul ne peut en être privé, comme vrai patrimoine de la nature, si ce n'est lorsque la nécessité publique, légalement constatée, l'exige évidemment, et sous la condition d'une juste et préalable indemnité.

P O S T A M B U L E

Femme, réveille-toi ; le tocsin de la raison se fait entendre dans tout l'univers ; reconnais tes droits. Le puissant empire de la nature n'est plus environné de préjugés, de fanatisme, de superstition et de mensonges. Le flambeau de la vérité a dissipé tous les nuages de la sottise et de l'usurpation. L'homme esclave a multiplié ses forces, a eu besoin de recourir aux tiennes pour briser ses fers. Devenu libre, il est devenu injuste envers sa compagne. O femmes ! Femmes, quand cesserez-vous d'être aveugles ? Quels sont les avantages que vous avez recueillis dans la révolution ? Un mépris plus marqué, un dédain plus signalé. Dans les siècles de corruption vous

n'avez régné que sur la faiblesse des hommes. Votre empire est détruit ; que vous reste-t-il donc ? La conviction des injustices de l'homme ; la réclamation de votre patrimoine, fondée sur les sages décrets de la nature. Qu'auriez-vous à redouter pour une si belle entreprise ? Le bon mot du législateur des noces de Cana ? Craignez-vous que nos Législateurs français, correcteurs de cette morale longtemps accrochée aux branches de la politique, mais qui n'est plus de saison, ne vous répètent : « Femmes, qu'y a-t-il de commun entre vous et nous ? — Tout », auriez-vous à répondre. S'ils s'obstinaient, dans leur faiblesse, à mettre cette inconséquence en contradiction avec leurs principes, opposez courageusement la force de la raison aux vaines prétentions de supériorité ; réunissez-vous sous les étendards de la philosophie ; déployez toute l'énergie de votre caractère, et vous verrez bientôt ces orgueilleux, non serviles adorateurs rampant à vos pieds, mais fiers de partager avec vous les trésors de l'Etre suprême. Quelles que soient les barrières que l'on vous oppose, il est en votre pouvoir de les affranchir ; vous n'avez qu'à le vouloir. Passons maintenant à l'effroyable tableau de ce que vous avez été dans la société ; et puisqu'il est question, en ce moment, d'une éducation nationale, voyons si nos sages Législateurs penseront sainement sur l'éducation des femmes. Les femmes ont fait plus de mal que de bien. La contrainte et la dissimulation ont été leur partage. Ce que la force leur avait ravi, la ruse leur a rendu ; elles ont eu recours à toutes les ressources de leurs charmes, et le plus irréprochable ne leur résistait pas. Le poison, le fer, tout leur était soumis ; elles commandaient au crime comme à la vertu. Le gouvernement français, surtout, a dépendu, pendant des siècles, de l'administration nocturne des femmes ; le cabinet n'avait point de secret pour leur indiscrétion : ambassade, commandement, ministère, présidence, pontificat, cardinalat, enfin tout ce qui caractérise la sottise des hommes, profane et sacré, tout a été soumis à la cupidité et à l'ambition de ce sexe autrefois méprisable et respecté, et depuis la révolution, respectable et méprisé. Dans cette sorte d'antithèse, que de remarques n'ai-je point à offrir ! Je n'ai qu'un moment pour les faire, mais ce moment fixera l'attention de la postérité la plus reculée. Sous l'ancien régime, tout était vicieux, tout était coupable ; mais ne pourrait-on pas apercevoir l'amélioration des choses dans la substance même des vices ? Une femme n'avait besoin que d'être belle ou aimable ; quand elle possédait ces deux avantages, elle voyait cent fortunes à ses pieds. Si elle n'en profitait pas, elle avait un caractère bizarre, ou une philosophie peu commune qui la portait aux mépris des richesses ; alors elle n'était plus considérée que comme une mauvaise tête. La plus indécente se faisait respecter avec de l'or, le commerce des femmes était une espèce d'industrie reçue dans la première classe, qui,

désormais, n'aura plus de crédit. S'il en avait encore, la révolution serait perdue, et sous de nouveaux rapports, nous serions toujours corrompus. Cependant la raison peut-elle se dissimuler que tout autre chemin à la fortune est fermé à la femme que l'homme achète comme l'esclave sur les côtes d'Afrique ? La différence est grande, on le sait. L'esclave commande au maître ; mais si le maître lui donne la liberté sans récompense, et à un âge où l'esclave a perdu tous ses charmes, que devient cette infortunée ? Le jouet du mépris ; les portes mêmes de la bienfaisance lui sont fermées ; « Elle est pauvre et vieille, dit-on, pourquoi n'a-t-elle pas su faire fortune ? » D'autres exemples encore plus touchants s'offrent à la raison. Une jeune personne sans expérience, séduite par un homme qu'elle aime, abandonnera ses parents pour le suivre ; l'ingrat la laissera après quelques années, et plus elle aura vieilli avec lui, plus son inconstance sera inhumaine ; si elle a des enfants, il l'abandonnera de même. S'il est riche, il se croira dispensé de partager sa fortune avec ses nobles victimes. Si quelque engagement le lie à ses devoirs, il en violera la puissance en espérant tout des lois. S'il est marié, tout autre engagement perd ses droits. Quelles lois reste-t-il donc à faire pour extirper le vice jusque dans la racine ? Celle du partage des fortunes entre les hommes et les femmes, et de l'administration publique. On conçoit aisément que celle qui est née d'une famille riche gagne beaucoup avec l'égalité des partages. Mais celle qui est née d'une famille pauvre, avec du mérite et des vertus, quel est son lot ? La pauvreté et l'opprobre. Si elle n'excelle pas précisément en musique ou en peinture, elle ne peut être admise à aucune fonction publique, quand elle en aurait toute la capacité. Je ne veux donner qu'un aperçu des choses, je les approfondirai dans la nouvelle édition de tous mes ouvrages politiques, que je me propose de donner au public dans quelques jours, avec des notes. Je reprends mon texte quant aux mœurs. Le mariage est le tombeau de la confiance et de l'amour. La femme mariée peut impunément donner des bâtards à son mari, et la fortune qui ne leur appartient pas. Celle qui ne l'est pas n'a qu'un faible droit : les lois anciennes et inhumaines lui refusaient ce droit sur le nom et sur le bien de leur père pour ses enfants, et l'on n'a pas fait de nouvelles lois sur cette matière. Si tenter de donner à mon sexe une consistance honorable et juste est considéré dans ce moment comme un paradoxe de ma part, et comme tenter l'impossible, je laisse aux hommes à venir la gloire de traiter cette matière ; mais, en attendant, on peut la préparer par l'éducation nationale, par la restauration des mœurs et par les conventions conjugales.

Forme du Contrat social de l'Homme et de la Femme

Nous N et N, mus par notre propre volonté, nous unissons pour le terme de notre vie, et pour la durée de nos penchans mutuels, aux conditions suivantes : Nous entendons & voulons mettre nos fortunes en communauté, en nous réservant cependant le droit de les séparer en faveur de nos enfans, et de ceux que nous pourrions avoir d'une inclination particulière, reconnaissant mutuellement que notre bien appartient directement à nos enfans, de quelque lit qu'ils sortent, et que tous indistinctement ont le droit de porter le nom des pères et mères qui les ont avoués, et nous imposons de souscrire à la loi qui punit l'abnégation de son propre sang. Nous nous obligeons également, au cas de séparation, de faire le partage de notre fortune, et de prélever la portion de nos enfans indiquée par la loi ; et, au cas d'union parfaite, celui qui viendrait à mourir, se désisteroit de la moitié de ses propriétés en faveur de ses enfans ; et si l'un mouroit sans enfans, le survivant hériteroit de droit, à moins que le mourant n'ait disposé de la moitié du bien commun en faveur de qui il jugeroit à propos.

Voilà à-peu-près la formule de l'acte conjugal dont je propose l'exécution. À la lecture de ce bizarre écrit, je vois s'élever contre moi les tartuffes, les bégueules, le clergé et toute la séquelle infernale. Mais combien il offrira aux sages de moyens moraux pour arriver à la perfectibilité d'un gouvernement heureux ! j'en vais donner en peu de mots la preuve physique. Le riche Épicurien sans enfans, trouve fort bon d'aller chez son voisin pauvre augmenter sa famille. Lorsqu'il y aura une loi qui autorisera la femme du pauvre à faire adopter au riche ses enfans, les liens de la société seront plus resserrés, et les mœurs plus épurées. Cette loi conservera peut-être le bien de la communauté, et retiendra le désordre qui conduit tant de victimes dans les hospices de l'opprobre, de la bassesse et de la dégénération des principes humains, où, depuis long-tems, gémit la nature. Que les détracteurs de la saine philosophie cessent donc de se récrier contre les mœurs primitives, ou qu'ils aillent se perdre dans la source de leurs citations.

Je voudrois encore une loi qui avantageât les veuves et les demoiselles trompées par les fausses promesses d'un homme à qui elles se seroient attachées ; je voudrois, dis-je, que cette loi forçât un inconstant à tenir ses engagemens, ou à une indemnité proportionnelle à sa fortune. Je voudrois encore que cette loi fût rigoureuse contre les femmes, du moins pour celles qui auroient le front de recourir à une loi qu'elles auroient elles-mêmes enfreinte par leur inconduite, si la preuve en étoit faite. Je voudrois, en même tems, comme je l'ai exposée dans le bonheur primitif de l'homme, en 1788, que les filles publiques fussent placées dans des quartiers désignés. Ce ne sont pas les

femmes publiques qui contribuent le plus à la dépravation des mœurs, ce sont les femmes de la société. En restaurant les dernières, on modifie les premières. Cette chaîne d'union fraternelle offrira d'abord le désordre, mais par les suites, elle produira à la fin un ensemble parfait.

J'offre un moyen invincible pour élever l'ame des femmes ; c'est de les joindre à tous les exercices de l'homme : si l'homme s'obstine à trouver ce moyen impraticable, qu'il partage avec la femme, non à son caprice, mais par la sagesse des loix. Le préjugé tombe, les mœurs s'épurent, et la nature reprend tous ses droits. Ajoutez-y le mariage des prêtres ; le Roi, raffermi sur son trône, et le gouvernement français ne sauroit plus périr.

Il étoit bien nécessaire que je dise quelques mots sur les troubles que cause, dit-on, le décret en faveur des hommes de couleur, dans nos îles. C'est l'à où la nature frémit d'horreur ; c'est l'à où la raison et l'humanité, n'ont pas encore touché les âmes endurcies ; c'est là sur-tout où la division et la discorde agitent leurs habitans. Il n'est pas difficile de deviner les instigateurs de ces fermentations incendiaires : il y en a dans le sein même de l'Assemblée Nationale : ils alument en Europe le feu qui doit embraser l'Amérique. Les Colons prétendent régner en despotes sur des hommes dont ils sont les pères et les frères ; et méconnoissant les droits de la nature, ils en poursuivent la source jusque dans la plus petite teinte de leur sang. Ces Colons inhumains disent : notre sang circule dans leurs veines, mais nous le répandrons tout, s'il le faut, pour assouvir notre cupidité, ou notre aveugle ambition. C'est dans ces lieux les plus près de la nature, que le père méconnoît le fils ; sourd aux cris du sang, il en étouffe tous les charmes ; que peut-on espérer de la résistance qu'on lui oppose ? la contraindre avec violence, c'est la rendre terrible, la laisser encore dans les fers, c'est acheminer toutes les calamités vers l'Amérique. Une main divine semble répandre par tout l'appanage de l'homme, la liberté ; la loi seule a le droit de réprimer cette liberté, si elle dégénère en licence ; mais elle doit être égale pour tous, c'est elle sur-tout qui doit renfermer l'Assemblée Nationale dans son décret, dicté par la prudence et par la justice. Puisse-t-elle agir de même pour l'état de la France, et se rendre aussi attentive sur les nouveaux abus, comme elle l'a été sur les anciens qui deviennent chaque jour plus effroyables ! Mon opinion seroit encore de raccommoder le pouvoir exécutif avec le pouvoir législatif, car il me semble que l'un est tout, et que l'autre n'est rien ; d'où naîtra, malheureusement peut être, la perte de l'Empire François. Je considère ces deux pouvoirs, comme l'homme et la femme qui doivent être unis, mais égaux en force et en vertu, pour faire un bon ménage.

2. Tablica 1.: LeGates, Marine. In *Their Time: A History of Feminism in Western Society*. Routledge, London, 2001., str. 123.
3. Slika 1.: Olympe de Gouges, <https://www.britannica.com/biography/Olympe-de-Gouges> (3.7.2022.)

9. POPIS LITERATURE

Knjige i članci:

Abray Jane, *Feminism in the French Revolution*, *The American Historical Review*, Vol. 80., No. 1, 1975., str. 43-62

Alinčić Mira, *Rastava i razvod braka u 20. stoljeću*, *Zbornik PFZG*, Vol. 52., Br. 6, 2002., Zagreb, str. 1159-1180

Bessieres Yves, Niedzwiecki Patricia, *Women in the French Revolution (1789)*, Institute for the Development of the European Cultural Area, Bruxelles, 1991.

Beauchamps Marie, *Olympe de Gouges's trial and the affective politics of denaturalization in France*, *Citizenship Studies*, Vol. 20., No. 8, 2016., str. 943-956

Bock Gisela, *Women in European History*, Blackwell Publishers, Oxford, 2002.

Carpentier Jean,; Lebrun Francois, *Povijest Francuske*, Barbat, Zagreb, 1999.

Čepulo Dalibor, *Francuska revolucija i Deklaracija o pravima čovjeka i građanina 1789. godine: problemi političke demokracije*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1989., str. 161-178

Desan Suzanne, *“War between brothers and sisters”:* *Inheritance Law and Gender Politics in Revolutionary France*, Duke University Press, Vol. 20., No. 4., 1997., str. 597-634

DiCaprio Lisa, *Women workers, State-sponsored work, and the right to subsistence during the French revolution*, *The Journal of Modern History* , Vol. 71, No. 3, 1999., str. 519-551

Elster Jon, *France before 1789.*, *The Unraveling of an Absolutist Regime*, Princeton University Press, Princeton, 2020.

Erent – Sunko Zrinka, Obiteljskopравни položaj žena u Francuskoj od 1789. do 1816. s analizom Code Civila iz 1804. godine, Pitanje temelja izgradnje suvremene obiteljskopravne regulative, <https://hrcak.srce.hr/file/100295> (18.6.2022.)

French Marilyn, From Eve to Dawn, A history of Women Volume 2: The Masculine Mystique, The Feminist Press, New York, 2008.

Hesse Carla, Reading Signatures: Female Authorship and Revolutionary Law in France, 1750-1850, Eighteenth-Century Studies, Special Issue: The French Revolution in Culture, Vol. 22, No. 3, 1989., str. 469-487

Hibbert Christopher, The Days of the French Revolution, William Morrow Paperbacks, New York, 1999.

Hunt Lynn, Politics, Culture, and Class in the French Revolution, University of California Press, Berkeley, 2004.

Jolibert Bernard, La Révolution Française et le Droit des Femmes a l`instruction, Résumé d`une disillusion, <https://inspe.univ-reunion.fr/fileadmin/Fichiers/ESPE/bibliotheque/expression/30/Jolibert.pdf> (20.6.2022.)

Kurtović Šefko, Opća povijest prava i države, II. Knjiga Novi vijek, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1994.

LeGates Marine, In Their Time: A History of Feminism in Western Society, Routledge, London, 2001.

Luxardo Herve, Povijest ljudskog roda: Francuska revolucija 1789., Ljubljana-Zagreb, 1989.

Miles Rosalind, The Women`s History of the World, Harper Colins Publishers, New York, 1989.

Mousset Sophie, Women's Rights And the French Revolution: A Biography of Olympe De Gouges, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 2007.

Pavičić Marija, Francuska revolucija, Školska knjiga, Zagreb, 1963.

Pelz William, A People`s History of modern Europe, Pluto Press, London, 2016.

Pusić Eugen, Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina, Globus, Zagreb, 1991.

Reid Martina, Olympe de Gouges: Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne et autres écrits, „Femme, réveille-toi!“, Gallimard, Pariz, 2022.

Rosenblatt Helena, Review: The Banker Who Brought Down the Old Regime: Rediscovering Jacques Necker, The Johns Hopkins University Press, Vol. 39., No. 4, 2006, str. 546-548

Theremin Charles-Guillaume, De la condition des femmes dans les républiques, Chez Laran, Pariz, 1799.

Tunc André, Husband and Wife under French Law: Past, Present, Future. University of Pennsylvania Law Review, Vol. 104., No. 8, 1956., str. 1064-1079.

Tulchin Allan, Low Dowries, Absent Parents: Marrying for love in an Early Modern French Town. The Sixteen Century Journal, Vol. 44., No. 3., 2013., str. 713.-738.

Wallach Scott Joan, French Feminists and the Rights of 'Man': Olympe de Gouges's Declarations, Oxford University Press, No 28., 1989., str. 1-21

Internetske stranice:

Declaration of the Rights of Man and Citizen, 26 August 1789, <https://revolution.chnm.org/d/295/> (20.6.2022.)

The Civil Code: an Overview by Tom Holmberg, The Origins of the code, https://www.napoleon-series.org/research/government/code/c_code2.html (18.6.2022.)

Hicks, Louise. Women and the Code Napoléon. https://www.napoleon-series.org/research/society/c_women.html (20.6.2022.)

Female and Male Activism for Women's Rights in Eighteenth-Century America and France, <https://journals.openedition.org/1718/371?lang=en> (25.6.2022.)